

ELBOCSÁTOTT NYELVEK. HOGYAN BESZÉLTÜNK EGYKOR POZSONYBAN?

„Nem tudom”, avagy az anyanyelv buktatói

A kutató egyik feladata, hogy rákérdezzen a világra. A valóság sokszor egyértelműnek tűnik, de jóval gyakrabban fordul elő, hogy bonyolultabb, mint amilyennek első pillantásra látszik. Ahhoz, hogy felismerje az „egyszerű” igazságok bonyolultságát, a kutatónak el kell távolodnia az általa kutatott valóságtól. Akár azon az áron is, hogy azt mondják rá, elszakadt a valóságtól. Az anyanyelv fogalma is egyszerű és közérthető szónak tűnik. Gyakran halljuk, amikor az iskolai nyelvtanításról, az állami intézmények nyelvéről, a népszámlálásról, a kisebbségek nyelvi jogairól és hasonlókról esik szó.

A szlovák nyelvhez hasonlóan sok más nyelvben is szó szerinti jelentésben, anyanyelvként jelölik ezt a fogalmat – *Muttersprache*, *anyanyelv*, *mother tongue*. Ez az a nyelv, amelyet a gyerek az anyjától tanul meg. Az a nyelv, amelyhez ugyanolyan intim kapcsolat fűzi az embert, mint ahhoz a személyhez, aki világra hozta. A gyerek és az anyanyelv közötti kapocs erőssége fejeződik ki például abban, hogy a jiddisül beszélők *mamelosn*-nak, azaz az anyanyelvének nevezik nyelvüket (héber *losn*-nyelv). Az a kérdés, hogy „*Tsi redt ir mamelosn?*”, nem azt jelenti, „Beszél ön az anyanyelvén?”, hanem azt, „Beszél ön jiddisül?” Mivel azonban a mai Szlovákiában az anyanyelv egyúttal az apanyelv is, *A szlovák nyelv küsszótára az anyanyelv szót úgy határozza meg, mint „azt a nyelvet, amelyet a szülőktől tanulunk meg”.*

Amikor beszélgetőársaimtól azt kérdeztem, „mi az anyanyelve?”, egyikük sem kérdezett vissza olyanformán, hogy „mit ért ezen?” Valamennyi interjúalanyom magától értetődőnek fogta fel a kérdést. Csak éppen számomra vesztette el fokozatosan az egyértelműségét. Minél több választ kaptam, annál kevésbé volt számomra világos, mit is jelent valójában az anyanyelv szó.

Nézzünk talán először egy másik szót, amelyet a szlovák nyelvben spontán módon az anyanyelv szinonimájaként használunk, a *születési nyelvet*. Az, akinek szlovák az anyanyelve, az született szlovák nyelvhasználó, vagyis a születési nyelve szlovák. Már itt szembesülünk az első olyan automatikus kitételrel, amellyel az emberek gyakran összekapcsolják az anyanyelv fogalmát. Az anyanyelv vagy a születési nyelv olyasmi, amit mindannyian ajándékba, adományként kapunk. Szigorúan véve azonban nem létezik *születési nyelv* vagy *született nyelvhasználó (native speaker)*, minthogy senki sem születik már „kész” nyelvvvel. A nyelvet fokozatosan, lépésről lépésre kell megtanulnunk a közvetlen környezetünkkel folytatott kommunikáció során. A születési nyelvet tehát valójában csak a születésünket követően sajátítjuk el. Többnyelvű környezetben ez az első látásra triviálisnak tűnő megállapítás azt jelenti, hogy az anyanyelvén kívül a gyerek kezdettől fogva találkozik más nyelvekkel is. Attól függően, hogyan nevelik élete első éveiben, előfordulhat, hogy egy időre a nevelője, gondozója nyelvét tanulja meg a legjobban, mondjuk a nagyszülőkéét vagy a számára meghatározó személyét. A figyelmes olvasó ebben a könyvben számos példát találhat ennek alátámasztására.

Az anyanyelv vagy a születési nyelv tehát nem egyszerűen az a nyelv, amelyet az em-

ber „kap”, hanem az, amellyel a leginkább azonosulni tud. Többnyelvű környezetben, ahol az egyes nyelvek nem kötődnek szigorúan egy adott személyhez, a gyerek az adott kommunikációs helyzetből függően felváltva beszél különböző nyelveken a hozzá legközelebb állókkal. Vagyis akár több nyelvet is tekinthet az anyanyelvének, mindazokat a nyelveket, amelyeket gyerekkorában bizonyos helyzetekben használt: „...amikor azt kérdezik tőlem, mi az anyanyelvem, azt kell válaszolnom, hogy három anyanyelvem van: a német, a magyar és a francia”, így válaszol az anyanyelvét firtató kérdésre Erika Blumgrund.”

Erika Blumgrund:
Az emberek mind-mind egy bizonyos küldetéssel jönnek a világra

„Nem szeretném, ha beszélgetésünk valamiféle holokauszt-sztoriba futna bele” – ismételte többször is Erika Blumgrund (1924) levélben csakúgy, mint a Buenos Airesben folytatott beszélgetéseink során. „A nyelvekről beszélgetünk.” A nyelv és a kommunikáció kimeríthetetlen témát jelent a költő számára, aki egyben újságíró, tánc- és tornatanár is. De akár akartuk, akár nem, mégiscsak érintenünk kellett a háborús évek tragikus eseményeit, mivel azok után már nem élhetett úgy, ahogyan annak előtte. Gyakran eszembe jut, vajon hogy festene Pozsony, ha ma is létezne az a művelt, kifinomult, jól szituált, lokálpatrióta és demokratikus érzelmű zsidó polgárság, amely ugyanakkor az első köztársaság híveként világpolgár is volt.

Ez a közeg formálta Erika Blumgrund kultúrához és társadalomhoz fűződő viszonyát. Ez alakította életstílusát is, amely az emigrációban is változatlan maradt. Lakása egy kis darab Közép-Európa Argentína szívében. Igazi bécsihez hűen naponta benéz kedvenc kávéházába. Könyvtárában ugyanazok a könyvek vannak, amelyek osztrák vagy pozsonyi nemzedéktársainál – Stefan Zweig, Friedrich Torberg mellett szlovák, cseh, spanyol, latin-amerikai szerzők művei. Nem hiányzik innen a *Svejk*, de nem hiányoznak Masaryk vagy Pablo Neruda művei sem. Erika humanista gondolkodását azonban nem csak a könyvek formálták. A háború tapasztalata révén nyerte el valódi dimenzióját. Azt írta nekem, „az emberek mind-mind egy bizonyos küldetéssel jönnek a világra”. Azt gondolom, Erikának az a küldetése, hogy mindenben a szépet keresse, miközben nem csukja be a szemét a világ borzalmai láttán sem.

Az alább közölt beszélgetés a 2014 júniusa és 2015 nyara között folytatott levélváltásaink és beszélgetéseink jóváhagyott kombinációja. Eleinte németül leveleztünk, majd, miután 2014 decemberében személyesen is találkoztunk Buenos Airesben, áttértünk a szlovák nyelvre. Kiderült ugyanis, hogy Erika ennyi év után is kitűnően beszél és szívesen is használja a nyelvet.

Milyen családból származik?

Hagyományos zsidó családból, ami ma már, legalábbis itt, Argentínában, liberálisnak számítana. Mamám pozsonyi, lánykori neve Redlinger. Az ő apja is pozsonyi. Ezüstkereskedése volt ott, ahol később a Bat'a cipőbolt épült fel. Apuka Vágsellyéről származott. Eredetileg tanulni jött Pozsonyba, de végül bőrfeldolgozó üzemet alapított. Szerencséje volt. Megismerkedett anyámmal, egymásba szerettek, összeházasodtak. Igazi szerelmi házasság volt, nem *siduch*, azaz közvetítő útján létrejött házasság, ami a zsidó családokban egyébként megszokott dolog volt. Apám nagyon szigorú volt, de igazságos. Sosem felejttem el, hogy mindig hozott nekem korai cseresznyét. Amikor lázadoztam és a jogaimat követeltem, mindig azt mondta: „*Quod licet Jovi, non licet bovi*”. Nagyon odafigyelt az asztali etiketre, a jó modorra. Azt, hogy mondjuk mindig: kérem, köszönöm, később én magam is megköveteltem a gyerekeimtől és az unokáimtól, és azt hiszem, szin-

te örökletesen tudják ezt a dédunokáim is. Apám szüleinek vegyeskereskedésük és egy majorságuk volt Vágsellyén. A nagyapám egyszer sem járt Pozsonyban. Nagyanyám olykor-olykor eljött, de sohasem érezte jól magát. Hiányoztak a tyúkjai, kacsái, libái, a kert, az udvar és a parasztok is. Nem volt neki való a városi élet.

Milyen nyelveken beszéltek otthon?

A szüeim egymás közt magyarul beszéltek, velem pedig németül. De ha tőlem megkérdezik, mi az anyanyelvem, azt kell mondanom, három anyanyelvem van: a német, a magyar és a francia. Kicsi koromtól voltak nevelőnőim, először szudétanémetek, azután svájci francia kisasszonyok. A mamám tökéletesen beszélt franciául. Elvégezte a felső lányiskolát, ahol a jövődő perfekt úrinőinek jártasnak kellett lenniük irodalomban, művészetekben, zenében egyaránt. És akkoriban a francia volt az a kultúrnyelv, ami ma az angol. *Tout se casse, tout passe, tout se remplace!* Szlovákul nem beszélünk otthon. Szlovákul csak a népiskola ötödik osztályában kezdtem el tanulni. Angolul is kellett tanulnom. A gimnáziumban ehhez jött még a latin, az egyik kedvenc tantárgyam! Sajnos, ötödik után ott kellett hagynom az iskolát, úgyhogy a latint nem fejeztem be. De néha azért használok a verseimben.

Milyen nyelven beszéltek a nagyszülei?

Apám szüleinél Vágsellyén magyarul beszéltek, de olykor szlovákul is. Anyai nagymamám németül és magyarul beszélt. Nagyapa, a férje, csak németül. Jiddist gyerekkoromban nem hallottam, a jiddist Kelet-Szlovákiában beszéltek. Csak itt, Argentínában derült ki számomra, milyen jelentős jiddis nyelvű irodalom van. Összebarátkoztam Eliahu Tokerral, akinek a szülei Varsóból származtak. Gyerekkorában otthon jiddisül beszéltek, ahogy sok más Kelet-Európából emigrált zsidó családjában. Gyönyörű jiddis költészeti antológiát adott ki spanyolul.

Hol laktak?

A Kecse és a Konvent utca sarkán, szemben a későbbi Goethe Intézet épületével. Akkor Kecse utca 23. szám volt, ma 15-ös. A háznak nagy kertje volt, a gyerekek a kerítésen át másztak be hozzánk.

Szoktak otthon olvasni?

Nálunk mindenféle könyvek, folyóiratok, újságok heverték a legkülönbözőbb nyelveken. Amikor kicsi voltam, a felnőttek sokat olvastak nekem. Emlékszem a *Les malheurs de Sophie*-ra, a *Max és Moritz*ra természetesen, Andersen meséire, Erich Kästnerre, de a magyar *Cilike viszontagságaira* is. Este, amikor már ágyban voltam, bejött hozzám a mama. Először héberül, aztán németül imádkoztunk – ez jellemző volt a szüeim Monarchia-pártiságára. *Lieber Gott, ich bitte dich | beschütz Anyuci, Apuci und mich | und gib mir guten Kindersinn | damit ich brav und fleissig bin.* A magyart a szüeim beszélgetéseiből, a nagyszüeimtől és a cselédektől lestem el, akik Dél-Szlovákia magyar falvaiból jöttek. Szinte a családhoz tartoztak, egyikük segített később túlélnem a háborút.

Milyen népiskolába írtatták be?

Az ortodox zsidó népiskolába a Vár utcában. Mindig elkísért a pesztonka, és én minden reggel ugyanazon a helyen visszafordultam. A gyerekorvosunk, dr. Freiberg találta meg a megoldást. Az Edel utcától más úton mentünk, a problémák megszűntek. Két évig Goldstein néni, azután két évig Adler néni tanított. Megtanítottak olvasni, írni, számolni, sőt, zoknit stoppolni is. A szegény lányok hozták otthonról a lyukas zoknikat, a gazdagok meg újakat hoztak, amiket előbb kilyukasztottak, azután megstoppoltak. Ez már akkor sem tetszett nekem, igazságtalan volt, szégyenletes. A népiskola ötödik osztályától a szüeim már szlovák iskolába adtak. Akkor még egyáltalán nem tudtam szlovákul. A tanító nénim magánúton tanított, s akkor szembesültem első ízben a korrupcióval. Házi feladatként fogalmazást kellett írunk. A tanító néni megírta helyettem. Én felolvastam az osztály előtt, és dicséretet kaptam érte. El voltam keseredve, és szégyelltem magam. A népis-

kola után felvételi vizsgát tettem, és bekerültem a reáliskolába. De nagyon hamar rájöttem, hogy nem nekem való, és már második osztálytól átmentem a gimnáziumba, ami koedukált volt, de a szlovák autonómia kikiáltását követően a koedukációt erkölcsstelennek nyilvánították, bennünket pedig áttettek a lánygimnáziumba. Ötödikben faji okokból kizártak az iskolából.

Miért nem a német gimnáziumba írtatták a szülei, ahogyan sok más németül beszélő pozsonyi zsidó családban szokás volt?

Nem tudom. Talán azt akarták, hogy a szlovák társadalomba illeszkedjek be.

Vissza tud emlékezni a gimnáziumi tanáira?

Akadnak köztük jobbak is, rosszabbak is. A fiatalok némelyikébe szerelmesek voltunk, de köztük is akadt, aki szerelmes lett valamelyikünkbe, a neve maradjon említetlen... Nagy tisztelettel gondolok ma is Klačko igazgató úrra, aki nagy szlávbarát volt, és nagy humanista. A háború alatt bujtatta egy zsidó osztálytársunkat. A latint Kettner tanította, osztályfőnökünk pedig Šykora volt, mindkettőjük kivételes egyéniség. A franciatanár gyűlölt, de ez az én hibám volt. Kijavítottam őt, mert jobban tudtam nála franciául. A rajztanárt Gézuskának hívtuk, a vezetéknevére nem emlékszem. Amikor kizártak az iskolából, egy alkalommal odafordult hozzám az utcán nagyon barátságosan azzal, hogy „fel a fejfel!”. Azt mondta, tanuljak csak tovább magam, az iskolán kívül, az idők változnak.

Milyenek voltak az osztálytársai? Gondolom, sokuk hasonlóan többnyelvű lehetett.

Igen, de az osztálytársaimmal egymás között csak szlovákul beszélünk. Esetleg csehül. A legjobb barátnőm Jelka Krčmeryová és Zorka Breierová (Štefániková) volt. Osztálytársam volt Walter Rosenberg, később Rudolf Vrba. Az ő történetét bizonyára ismeri. 2006-ban halt meg, sajnos nem tartottuk a kapcsolatot. A legszebb emlékeim között volt a tánciskola Bodnál, a korcsolyázás, a kirándulások, a Lidó strand, a Vaskutacska.

Voltak barátai az iskolán kívül is?

Igen. Jártam úszni a Bar Kochba klubba, és egy ideig jártam a Hasomér Hacair ifjúsági szervezetbe is. De sosem akartam komolyan kivándorolni Palesztinába. Inkább csak a szüleim elleni lázadás miatt jártam oda.

Erősen hagyományhű család volt a maguké?

Nem. A hagyományos és a modern gondolkodás valamiféle keveréke jellemezte. A családom megtartotta a legfontosabb zsidó szokásokat, figyelembe vette az előírásokat, tiltásokat, de a zsinagógába csak nagy ünnepeken jártunk. A nagyapám viszont, aki vallásos volt, minden reggel. De ő is viszonylag liberális volt. Sábeshkor nem volt szabad írnom, ami azért volt rossz, merthogy szombatoként akkor még volt tanítás. A gimnáziumban nekünk mint zsidó gyerekeknek kötelező volt a zsidó vallásoktatás. Így aztán megtanultam héberül imádkozni és olvasni. Csak sokkal később, már itt Argentínában kezdtem el alaposabban tanulni a hébert, írtam is pár verset héberül. De vagy négy évnyi tanulás után feladtam, más nyelvekkel és művészettel kezdtem el foglalkozni. Tanultam egy kicsit oroszul is, de az olással többet foglalkoztam. Verset viszont minden általam beszélt nyelven írok.

A keresztény szokásokat is megismerte gyerekkorában?

Persze. A dadáim időnként elvittek katolikus templomba. Varázslatos volt. Az iskolatársaim között főleg evangélikusok voltak, velük olykor evangélikus istentiszteletekre is mentem. A zsidó és a keresztény ünnepek közel vannak egymáshoz. A Karácsony és a Chanuka a gyertyák ünnepe. Az Argentínában élő németül beszélő bevándorlók *Weihnukának* hívják. Nagyon szeretem a katolikus templomi esküvők hangulatát itt Argentínában.

Gyerekként más várost is ismert Pozsonyon kívül?

Amikor kicsi voltam, utazgattunk a szüleimmel, nyaranta Crikvenicába vagy az ausztriai Bad Aussee-be jártunk. Autónk nem volt, vonattal mentünk. A szüleim gyakran elutaztak nélkülem is – Velencébe, én azalatt a dadussal voltam. A dadáim az életem külön fejeze-

tét alkotják. A családhoz tartoztak. Ha nem voltak vendégeink, velünk is étkeztek. A svájci mademoiselle-em kikezdett a családjunk orvosával. Séta közben be-betértünk doktor Abrahamson rendelőjébe (remélem, megbocsátja, hogy név szerint említsem). Nekem olyankor a várószobában kellett játszanom. A szüleimnek nem volt szabad szólnom, nehogy aggodjanak a mademoiselle egészsége miatt. Tehát hallgattam. De a mamám így is rájött a dologra. A mademoiselle-nek mennie kellett, a család orvosát pedig lecseréltük. A kisaszszony egy idő után jelentkezett Neuchâtelből, kérte a mamát, hogy bocsásson meg neki, a mama meg persze megbocsátott.

Hogy élte át a háborús éveket?

Amikor kijött a rendelet, amely szerint *zsidók nem tanulhatnak*, a naplomba ezt írtam 1940. augusztus 30-án: *Alea iacta est*. Sokat olvastam és írtam, német- és franciaórákat adtam. Az egyik tanítványom, Laci lett a későbbi férjem. Eleinte hetente egyszer, aztán kétszer járt hozzám. De nehogy isten tudja, miket képzeljen. A mama mindig ott ült a szomszéd szobában, nyitott ajtó mellett. A háború után házasodtunk össze, 1945. július 2-án. Közben megtanultam varrni, gépírni, és egy szép napon vettem a bátorságot és álnéven bejelentkeztem a *Nový svet* (*Új világ*) főszerkesztőjénél, Gregor Cútnál. Felvett, úgyhogy elkezdtem cikkeket írni. Muszáj volt valamihez kezdenem.

Milyen néven írt?

Inka F. Andrejková.

Mennyi ideig maradt Pozsonyban?

Negyvenkettőben illegálisan Magyarországra szöktem. Eleinte apám nővérénél laktam, de nem sokáig bírtam ott. Pesten találtam munkát. Nevelőnő lettem, segítettem a háztartásban, korrepetáltam idegen nyelvekből, ha kellett, matematikából is. Szerencsére tudtam magyarul. Persze hamis papírokkal voltam ott.

Egészen a háború végéig Pesten maradt?

Nem. Amikor a németek megszállták Budapestet, megijedtem, és visszamentem Pozsonyba, ahol barátaimmal és ismerőseimmel együtt különböző helyeken bujkáltunk, hála a velünk szolidáris keresztény barátainknak. 1945 februárjában elkaptak bennünket. Először az Edel utca 3-ba vittek, a Gestapo székhelyére, aztán február végén Szeredre, az internálótáborba. Mivel Auschwitzba már nem mentek transzportok, Terezínbe deportáltak bennünket. Ott dolgoztunk.

Azt mondják, előny volt a koncentrációs táborban, ha valaki tudott németül.

Nem kellett németül tudni. Az ordítózást és a parancsot anélkül is értettük. A német nyelvtudásnak semmi szerepe nem volt abban, hogy életben maradtunk. A szüleim is tudtak németül, mégsem éltek túl.

Terezínben milyen nyelven beszéltek?

Amíg a transzportunk Szereden volt, szinte kizárólag szlovákul beszélünk. De németül vagy magyarul is, ha úgy adódott, és ez így folytatódott Terezínben is, ahol azután ezekhez jött a lengyel, a román, a cseh, sőt csehszlovák nyelv. A tábor t cseh rendőrök őrizték, akik szerencsére nem voltak nácik. Ez legalábbis némi vigaszt jelentett számunkra. Majdnem elfelejttem a dán nyelvet. Volt egy csoport dán lány, igaz, velük angolul beszélgettünk. Francia szót nem lehetett hallani, a jiddisül beszélőket pedig már elvitték a transzportokkal. De nem szeretném, ha holokausztörténet kerekedne a beszélgetésünkből. Másfajta kérdéseket várok.

Rendben. Említette, hogy naplót írt. Milyen nyelven?

Pozsonyban főleg szlovákul írtam naplót, de olykor franciául is. Saját gondolataimat, az általam olvasott könyvekhez fűzött megjegyzéseket vagy verseket olyan költőktől, akik inspiráltak. Sok latin szöveg is volt ezekben, afféle egyveleg. Itt, Argentínában csak a férjem halála után kezdtem el naplót írni. Elvégre kell valaki, akinek elmondhatja az ember, mit érez, mi nyomja a szívét, minek örül. A napló az én gyóntatóm, a pszichológusom.

Minden nap a füzettel a kezemben megyek a kávéházba, sok versem is ott született. A fiatalkori pozsonyi naplóim megőrződtek a barátaimnál, vagyis a naplók ugyanúgy túlélők, ahogyan én. Ez a sors ajándéka, ezek a naplók fontosabbak számomra, mint az összes valamikori tulajdonom, ami elveszett, vagy amitől megfosztottak.

Hogyan élte meg az 1945 és 1948 közötti éveket?

Három év nagy idő! Azon voltunk, hogy megint ember legyen belőlünk, akiket megfosztottak ember voltunktól. Egy volt osztálytársammal együtt, aki szintén túlélő volt, újra tanulni akartunk. El is kezdtük, de aztán abbamaradt. A férjem a koncentrációs tábor miatt megbetegedett, hepatitiszes lett, sokáig volt ágyban fekvő beteg. Mivel a táborban brómot kaptunk, az első terhességem vetéléssel végződött. Így aztán a tanulással kapcsolatos tervekből nem lett semmi.

Miből éltek a háború után?

Apósoméknak a háború előtt nagy vegyiüzemük volt, övök volt a Neolin. A gyárnak körülbelül száz alkalmazottja, saját futballklubja, üzemi étkezdéje volt. A háború után a gyárban először munkástanács alakult, az igazgatta, de az alkalmazottak petíciót nyújtottak be, azt kérték, hogy jöjjenek vissza Blumgrundék, és vegyék át a gyár irányítását, úgyhogy Laci visszament a gyárba, ami a Chalupka utca 5-ben volt, ugyanott volt a lakásunk is. Lassacskán kezdtünk többé-kevésbé normálisan élni és dolgozni. Aztán 1948 februárjában, amikor jöttek a kommunisták, úgy döntöttünk, elmegyünk.

Egyenesen Argentínába mentek?

Nem, először Svédországba, Stockholmba. Lehetőségünk lett volna ott maradni, a férjemnek munkát kínáltak. De egy hónap után úgy döntöttünk, továbbmegyünk Argentínába. Mivel akkor már gyereket vártam, egyetlen hajó sem vett fel bennünket, ugyanis a hajókon nem volt orvos. Így aztán repülővel kellett elindulnunk, ami valóságos odüsszeia volt a sok átszállással.

Hogyan kapaszkodtak meg Argentínában?

A férjem vegyész volt, Selmezbányán végzett a műszaki technikumban. Sajnos a faji törvények miatt nem tanulhatott tovább a pozsonyi főiskolán. Buenos Airesben sikerült elhelyezkednie egy vegyipari cégnél, amelynek svájci volt a tulajdonosa. Amikor aztán ez nyugdíjba ment, eladta a férjemnek a gyárat. A gyárnak számos acélipari termék behozatalára volt engedélye, elsősorban az USA-ból, később Németországból is importáltak. Ma is működik a gyár, a fiam vezeti. De ez már nem akkora, mint a Neolin volt valamikor.

Ön szintén dolgozott?

Csak amikor a gyerekek már nagyobbak lettek. Addig otthon voltam velük. Aztán elkezdtem ritmikus gimnasztikát és jógát tanítani. Pozsonyban gyerekkoromban tanultam balettozni, és modern tánra is jártam Fenyves Magdához. Ennek itt hasznát tudtam venni. Voltak magántanítványaim itt Buenos Airesben, de Miramarban, az Atlanti-óceánparti üdülőhelyen is. Vettünk ott egy házat, és az egész nyarat ott töltöttem, tornát tanítottam, festettem, írtam. Buenos Airesből is jöttek hozzám tanítványaim. Egy alkalommal nyáron gyerektábort is szerveztem ott. Aztán a férjem halála után eladtuk azt a házat.

Hogyan tanult meg spanyolul?

Nagyon gyorsan rám ragadt. Sohasem jártam semmiféle tanfolyamra. A gyakorlatban, a kommunikáció folyamatában tanultam meg. Az argentinok nagyon szolidárisak. Persze akcentussal beszélek, amit én nem hallok, de olykor megkérdem tőlem, honnan származom, és nem vagyok-e olasz.

Otthon is spanyolul beszéltek?

A férjemmel mindig szlovákul beszélünk egymással. Eleinte a legidősebb lányunkkal is szlovákul beszélünk, ő egyébként két hónappal az ideérkezésünk után született. De azután a gyerekekkel is fokozatosan áttértünk a spanyolra. Teljesen normális volt ez, hiszen a környezethez akartunk alkalmazkodni. Egymás között azonban a férjemmel to-

vábra is szlovákul beszélünk. Azután dönteni kellett az iskola tekintetében. Az állami iskolák színvonalával nem voltunk megelégedve. Azt szeretttük volna, hogy a gyerekeink liberális szellemű és többnyelvű oktatásban részesüljenek. Az angol iskola túl drága volt. A kitűnő német Pestalozzischule túl messze volt. Így aztán a lányunkat a közeli német iskolába írattuk, a Cangalloschuléba. Ő végül fizikus lett. A másik lányom már spanyol iskolába járt, és mellette a Goethe Intézetben tanult németül. Ő biokémikus. A fiam angol magániskolába járt, és közgazdász lett. Vagyis mindhárom gyermekünk többnyelvű, de persze a spanyol a fő nyelvük. Egy kicsit értenek szlovákul és magyarul is, főleg Patricia, a legidősebb lányom, aki még élvezhette az apai nagyszülei társaságát, ők ugyanis mindjárt negyvenkilencben utánunk jöttek Argentínába. Ennek köszönhetjük, hogy a családban mindig használtuk a németet és a magyart is. A gyerekekkel főleg spanyolul beszélünk, de olykor más nyelveken is. És folyamatosan levelezek különböző nyelveken a családtagokkal is. De ebben semmi rendkívüli nincsen egy olyan országban, ahova, ahogy mondani szokták, mindenki a hajóról érkezett.

Az unokáik nemzedéke is használja a német nyelvet?

Az itteni német iskoláknak köszönhetően igen. Hat unokám és öt dédunokám van.

Más emigránsokkal is érintkeztek?

Ez bonyolult ügy. Argentínába, mint tudja, több hullámban érkeztek emigránsok. Az első, még a háború előtt, az úgynevezett kenyér-emigráció volt, amely gazdasági emigráció volt. Mi főleg német zsidó családokkal ismerkedtünk össze, ezek kezdettől fogva nagyon sokat segítettek. De voltak itt a fasizmussal rokonszenvező emigráns körök is, amelyekkel semmiképpen nem akartunk kapcsolatba kerülni. A csehszlovák emigránsok közül sokan a Masaryk szabadkőműves páholy révén találkoztak. A férjem is aktív szabadkőműves volt. Buenos Airesben két német nyelvű páholy is volt. Egy idő után egyesültek, s ma Unitas néven tevékenykednek. A férjem mindkét páholynek mestere volt. Nem sokkal a halála előtt érte el a 33. fokozatot az Argentin nagypáholyban, s tudni kell, hogy ezt a rendfokozatot csak kivételes kitüntetésként ítélik oda. Tagja volt egy cseh páholynek is, ezért a bársonyos forradalom után gyakran jártunk Prágába és különböző európai találkozókra. A férjem vezette az Argentin nagypáholy küldöttségét, amely az Európai Parlament elé terjesztett egy, az argentin ivóvíz-probléma megoldására irányuló projektet. Simone Veil (az EP első női elnöke) fogadta őket, de sajnós a projektből nem lett semmi. Ezeket a programokon újságíróként vettem részt. Az egyik legközelebbi barátom is az emigránsok közül került ki: Juci Sonnenfeld pszichoanalitikus ugyancsak Pozsonyból érkezett, itt Juana Danis néven ismerték. Vele is folyamatosan szlovákul beszéltem.

Hogy került az újságírás közelébe?

Volt itt Argentínában egy német nyelvű zsidó hetilap, a *Jüdische Wochenschau*, amelyet később *Semanario Israelita* néven adtak ki. A főszerkesztő közölte néhány versemet, aztán megbízott, hogy írjak cikkeket különböző eseményekről. Önkéntesként kezdtem dolgozni a lapnál, és egészen az 1999-es megszűnéséig írtam cikkeket. Valóságos szenvedélyemmé lettek a beszélgetések, amelyeket a legkülönbözőbb, korántsem csak zsidó személyiségekkel folytattam: festőkkel, koreográfusokkal, táncosokkal, írókkal, újságírókkal, rabbikkal. Számos konferencián és kerekasztal-beszélgetésen is részt vettem. A látóköröm rendkívüli módon kitért ezeknek a beszélgetéseknek köszönhetően.

A fordítás és a festés is a mindennapjai része volt.

Szinte már szégyellem, mi mindent csináltam... Az Ausländer Alapítvány révén ismerkedtem meg Rosa Ausländer életművével. Készítettem belőle egy kis válogatást, lefordítottam spanyolra, s az itteni Goethe Intézet kiadta. Első spanyol fordításom azonban Josef Bora *Terezini rekviemje* volt. Ez a könyv mélyen megérintett, hiszen én is Terezinben voltam.

És a festés?

1973 óta festettem, különböző műhelyekbe jártam tanulni, tanított például a kiváló bolíviai festő, Ponciano Cárdenas. Főleg olajfestményeket készítettem: csendéleteket, virágokat, aktokat festettem, amelyeket több kiállításon is díjaztak.

Mikor tért vissza először Pozsonyba?

Csak a bársonyos forradalom után. Férjemmel gyakran és szívesen jártunk Pozsonyba. A pozsonyi Zsidó Múzeumban mutatták be verseskötetem szlovák nyelvű fordítását. Meghívtak bennünket Besztercebányára a Szlovák Nemzeti Felkelés ötvenedik évfordulójára. A Neolin gyár annak idején olajat biztosított a felkelőknek a fegyverekhez. Egyik látogatásunk alkalmával elmentünk a Dobrovič utca 12-be, ahol régen apám nagykereskedése volt. Az első emeleten voltak az irodák, a másodikon a gondnok lakása, fölötte pedig apám testvérének, Dezső bácsinak az agglégénylakása. A ház előtt egy udvar volt, ahol gesztenyefák árnyékában futballoztak a szomszédságból való gyerekek. Amikor odaértünk a ház elé, földbe gyökerezett a lábunk. Éppen bontották. A tetőt és a felső emeletet már elbontották a munkások, az udvaron ott állt a markoló és egy nagy dömpert, amelyik a törmeléket szállította el. Beszédbe elegyedünk a munkásokkal, és elmagyaráztuk nekik, hogy a ház valaha a mienk volt. Megkérdeztem, nem találtak-e valamit, ami a ház régi tulajdonosaié volt. Azt mondták, előbb kellett volna jönnöm. Találtak valami papírokat, meg arab könyveket (ezek persze nyilván héber nyelvű könyvek lehettek), csakhogy ezeket kidobták. De valami azért maradt. A törmelékből az egyik munkás kihalászott egy poros füzetet, ami a számlakönyv volt, apám megjegyzéseivel. Megkértük őket, hogy tegyék félre, ami még esetleg előkerül. Amikor pár nap múlva visszatértünk, ragyogó arccal adtak át egy gondosan átkötözött csomagot. Különbőféle családi fényképek voltak benne, én mint kisbaba a dadámmal, anyámmal és apámmal, anyám levelei a nagymamának a nyaralásról, a nagybátyám fotói és az imádóitól kapott szerelmes levelek. És végül a legnagyobb kincs: anyám magyar nyelvű imakönyve és nagybátyám Jom Kippuri imakönyve. Hihetetlen, hogy ez mind megmaradt, és visszakaphattam. Véletlen volt – vagy így kellett történnie?

Milyen lett volna az élete, ha nem rabolja el a jelent és a jövőt előbb a fasizmus, aztán a kommunizmus?

Gyakran gondolok arra, mi lett volna, ha nem történik meg, aminek nem kellett volna megtörténnie. Hol lennék most. De a világ sosem volt édenkert, kár panaszkodni. Kárpótolnunk kell magunkat valami módon, ahogyan például én az írással teszem. A különböző ideológiák elvették és ma is elveszik nemzedékek életét, ebből egyre újabb traumák származnak. Vigaszt nyújt, és értelmet ad az életünknek, hogy megmarad nekünk a múlt, bár néha ebben is kételkedem. Minden egyes életszakasznak megvan a maga előttje és utánja. Vannak kapuk, amelyek kitérülnek, majd ismét bezárulnak. Arra töreksem az írásaimmal, hogy ne záruljanak be egészen, hogy a szépség utat találjon rajtuk keresztül, és őrizzék a borzalmakat. De nem csukhatjuk be a szemünket a borzalmak előtt. A fiatalok pedig végképp nem.

BALOGH MAGDOLNA fordítása